

Stichting Drents Agrarisch Erfgoed

Visie op voor het DAE relevante onderwerpen

September 2022

Het doel van de stichting DAE, zoals verwoord in haar statuten, is als volgt.

De bevordering van het behoud en de bescherming van het gebouwd en landschappelijk agrarisch erfgoed in de provincie Drenthe in het algemeen en van karakteristieke ensembles van boerderijen, (bij)gebouwen en erven en van het Drentse cultuurlandschap in het bijzonder. Eén en ander mede als bijdrage aan de leefbaarheid van het platteland en als meerwaarde voor de directe leefomgeving.

Hierin wordt het DAE vanzelfsprekend geconfronteerd met allerlei maatschappelijke ontwikkelingen. Voor enkele van deze ontwikkelingen die voor het DAE met name van belang zijn heeft het DAE beleidsvisies opgesteld. Deze worden gedeeld met gemeentelijke en provinciale overheden, met als doel dat in de formulering van gemeentelijk/provinciaal beleid m.b.t. het gebouwd en landschappelijk agrarisch erfgoed in Drenthe rekening wordt gehouden met de standpunten van het DAE. De thema's die voor het DAE met name relevant zijn worden hieronder genoemd, samen met de belangrijkste aandachtspunten m.b.t. beleid waar het DAE zich op richt.

Energietransitie

- Energiebesparing karakteristieke bebouwing: maatwerk m.b.v. ervaren energiecoaches
- Energieopwekking:
 - Maximaliseer zonnepanelen op industrieterreinen en grote landbouwschuren;
 - Zorg bij grootschalige zonneparken voor inpassing m.b.v. karakteristieke landschappelijke en stedenbouwkundige structuren. Reserveer een deel van de project- en onderhoudskosten voor behoud en bescherming van karakteristiek landschap;
 - Wees zeer terughoudend met de plaatsing van zonnepanelen op daken van karakteristieke boerderijen en schuren i.v.m. afbreuk aan het beeldbepalende karakter van de bebouwing. Faciliteer in plaats daarvan kleinschalige grondopstellingen van zonnepanelen bij boerderijen, mits zorgvuldig landschappelijk ingepast;
 - Plaats geen hoge windmolens in Drenthe i.v.m. aantasting van het landschap.

Woningbouw

- Maak behoud van landschappelijk en gebouwd erfgoed één van de pijlers van ruimtelijke ordening;
- Verplicht een bouwhistorische verkenning, met waardstelling voor landschap en bebouwing;
- Verplicht consultatie van erfgoedpartners, waaronder het DAE, bij planvorming;
- Benut kansen op een nieuwe bestemming van grote boerderijen en industriële bouwwerken, met behoud van erfgoedwaarden. Verplicht inschakeling van gekwalificeerde adviseurs;
- Voer een instandhoudingsplicht in met financiële tegemoetkoming voor eigenaren van agrarisch erfgoed.

Behoud karakteristieke bebouwing en erven

- Gemeenten: waardeer ruimhartiger historische boerderijen en erven als ‘karakteristiek’ en ensembles van boerderijen als ‘beschermd dorpsgezicht’, zodat meer bescherming mogelijk is;
- Provincie: stel een plan op om karakteristieke boerderijen en erven te behouden, met subsidie van restauratie- en onderhoudskosten.

Behoud natuur en landschap

- Breng waardevolle en karakteristieke Drentse landschappen in kaart en geeft hier ruim aandacht aan;
- Benoem het behoud en de bescherming van het Drentse agrarisch landschap als nieuw instrument in de vergunningverlening bij aanleg en onderhoud van nieuwe projecten;
- Stimuleer de biodiversiteit in het Drentse agrarisch gebied.

Algemeen

- Geef het geheel aan beleidsacties vorm in een provinciaal programma *“Erfgoed, ruimtelijke kwaliteit en landschap”* dat in Drenthe nog ontbreekt. Verbind hier budgettaire consequenties aan op provinciaal en gemeentelijk niveau.

Meer uitgebreide beschrijvingen van de visie van het DAE op de bovenstaande thema's vindt u op de volgende bladzijden.

DAE visie - Energietransitie

Het platteland verandert, agrarisch erfgoed staat onder druk. Oude boerderijen voldoen zelden aan moderne eisen voor een in energieopzicht duurzame woon- en werkomgeving. Het verduurzamen van oude (woon)boerderijen is een forse opgave, zeker voor individuele boerderijeigenaren en des te meer waar behoud van karakteristiek erfgoed relatief makkelijke oplossingen in de weg staat. Zonnevelden en windmolenparken ontstaan waar het economisch en technisch het voordeligst is. Bij de landschappelijke inpassing hiervan staan het behoud en de versterking van het karakteristieke agrarisch landschap niet voorop.

Energiebesparing

Mogelijkheden om energie te besparen zijn vaak niet afgestemd op het bouwtechnische karakter van historische boerderijen. Vloer-, muur- en dakisolatie zijn daar niet altijd eenvoudig te realiseren of zijn zeer kostbaar. Vervanging van enkel door dubbel glas vergt veelal bredere kozijnen, iets wat afbreuk kan doen aan het historische karakter van een boerderij en bij een monumentaal pand vaak niet is toegestaan.¹ Bij dakisolatie en het vervangen van dakpannen wordt nogal eens gekozen voor nieuwe glanzende dakpannen, die niet passen bij het historische karakter van de bebouwing.

Toch geldt voor elk gebouw, ook voor cultuurhistorisch waardevolle gebouwen, dat in kaart brengen en uitvoeren van doeltreffende isolatiemaatregelen de eerste stap moet zijn op weg naar een meer duurzame energiehuishouding. Een belangrijke rol dient hierin weggelegd te zijn voor deskundige gemeentelijke of provinciale energiecoaches die in staat zijn maatwerk te leveren. Samen met eigenaren van erfgoed kunnen dan realistische stappenplannen opgesteld en uitgevoerd worden.² Zo kan een hybride luchtwarmtepomp met een hoger elektriciteitsgebruik het gasgebruik sterk verminderen, ook bij minder goed geïsoleerde karakteristieke panden.

Energieopwekking

Plaatsing van zonnepanelen op industrieterreinen, daken/schuren is de meest voor de hand liggende manier om bij woningen/bedrijven elektriciteit op te wekken.

Plaatsing van zonnepanelen op de daken van veelal rietgedekte karakteristieke boerderijen en schuren is niet altijd goed mogelijk en doet nogal eens afbreuk aan het beeldbepalende karakter van de bebouwing en dient dan niet te worden toegestaan. Mits zorgvuldig landschappelijk ingepast is een kleinschalige veldopstelling (op grond met agrarische bestemming) of grondopstelling (op grond zonder agrarische bestemming) wat het DAE betreft dan de aangewezen weg.

¹ Toepassing van dun vacuüm glas of dun dubbel glas speciaal voor monumenten met oud glas aan de buitenkant en gewoon glas aan de binnenkant is soms mogelijk maar is zeer kostbaar.

² Speciaal voor gebouwen met monumenten status zijn i.v.m. de veelal hogere kosten aparte subsidies mogelijk.

Grootschaliger zonnevelden dienen ingepast te worden met gebruik van karakteristieke landschappelijke en stedenbouwkundige structuren, bijvoorbeeld door bestaande houtwallen of singels te gebruiken als coulissen. Het DAE zou het toejuichen als regelgeving erin voorziet dat een materieel deel van de project- en onderhoudskosten dan aangewend wordt voor behoud, bescherming en versterking van het karakteristiek agrarisch landschap waarin het zonneveld geplaatst wordt.

Lage windmolens nabij boerenbedrijven hoeven geen afbreuk te doen aan het karakter van het boerenlandschap en kunnen daar een goede optie zijn, mits goed landschappelijk ingepast. M.b.t. monumenten, beeldbepalende objecten en beschermde dorps/stadsgezichten dient bij plaatsing van lage windmolens ruim afstand van deze objecten in acht te worden genomen.

Het DAE is geen voorstander van hoge windmolens in Drenthe, in verband met de aantasting van het landschap.

Kleinschalige veld/grondopstellingen van zonnepanelen en/of lage windmolens kunnen daarnaast een rol spelen in de energieopwekking voor clusters van bewoners binnen dorpen/buurtschappen.

DAE visie - Woningbouw

Nederland staat momenteel voor een grote woningbouwopgave. Hierbij gaan er stemmen op om die opgave meer en meer in de oostelijke helft van het land uit te voeren. Hoewel het landelijk beleid uitgaat van concentratie rond de stedelijke centra zal de druk op het Drentse platteland, en daarmee het agrarisch erfgoed, toenemen.

Stedenbouwkundige verkenningen tonen aan dat de woningbouwopgave ook de komende decennia goed is op te vangen middels verdichting van het bestaand stedelijk gebied. Het DAE is daarvan een voorstander. In de steden, althans aan de randen daarvan pleit het DAE niet voor hoogbouw.

De mogelijkheid om in te breiden in karakteristieke dorpskernen ligt wat het DAE betreft gevoelig. Hier dient terughoudend en uiterst zorgvuldig mee om te worden gegaan om het beeldbepalende karakter van historische dorpsgezichten en ensembles van boerderijen en erven te behouden.

Met betrekking tot mogelijke nieuwe woningbouwlocaties in het landelijk gebied pleit het DAE voor een zorgvuldige ruimtelijke ordening waarbij behoud van het landschappelijke en gebouwde erfgoed één van de pijlers is. Vergelijkbaar met de aanpak van monumenten wordt voor het landschap en de bebouwing een bouwhistorische verkenning met waardestelling voorgesteld. Bij de planvorming dienen de erfgoedpartners, waaronder de stichting DAE, geconsulteerd te worden.

Woningbouw kan zeker ook kansen bieden voor een nieuwe bestemming en daarmee de instandhouding van grote boerderijen en grote industriële bouwvolumes, mits het behoud van de erfgoedwaarden van gebouwen en erven bij de planvorming vooropstaat. Inschakeling van gekwalificeerde adviseurs door de initiatiefnemers is hierbij noodzakelijk.

Het agrarisch erfgoed is overwegend in bezit van particuliere eigenaren. Het DAE pleit voor een instandhoudingsplicht en ter compensatie een fiscale of financiële tegemoetkoming voor eigenaren.

DAE visie - Behoud Karakteristieke Boerderijen en Erven

Het aanzien van een groot deel van Drenthe wordt traditioneel bepaald door het dorp als onderdeel van het landschap. Beeldbepalend zijn de oude eiken met daaronder ensembles van rietgedekte boerderijen en schuren.

De Drentse boerenhoeve vormt een essentieel onderdeel van het esdorp. Het is zelfs niet overdreven te zeggen, dat de oude hoeven de Drentse dorpen “maken”. Zonder deze boerderijen zou de essentie van het esdorpenlandschap verloren gaan. Des te meer reden om voor hun behoud blijvend zorg te dragen.³

Dat behoud is de laatste decennia onder grote druk komen te staan. Dit is deels het gevolg van de schaalvergroting in de agrarische sector, waardoor kleine boerenbedrijven zijn verdwenen en dus ook de boerderijfunctie van veel gebouwen en erven in de dorpen.

Van de ruim 80.000 boerderijen die Nederland in 2005 telde is slechts 7% als monument aangemerkt. Voor eigenaren van monumenten bestaat de verplichting tot instandhouding en onderhoud. De gemeente dient nakoming daarvan te handhaven. Landelijk zijn er mogelijkheden van subsidie voor instandhouding en onderhoud van monumenten.

Boerderijen die niet aangemerkt zijn als monument genieten uitsluitend enige bescherming indien deze als ‘karakteristiek’ in het gemeentelijke bestemmingsplan zijn opgenomen. Dat houdt ondermeer in dat uitsluitend bij onherstelbaar verval tot sloop mag worden overgegaan. Landelijke regelingen voor financiële steun voor de instandhouding en onderhoud van dit soort boerderijen ontbreken.

Traditionele boerderijen en bijgebouwen die geen enkele status hebben, zijn “vogelvrij”, terwijl in een aantal gevallen, gezien de samenhang met de omringende bebouwing en het landschappelijk beeld (oud geboomte, hagen, hekwerken, verharding), instandhouding wel degelijk gewenst is. Aangezien gemeenten terughoudend zijn met de aanwijzing van een pand/boerderij/erf als ‘karakteristiek’ is het aanzien van het Drentse dorp snel aan verandering onderhevig geweest. De stichting DAE roept de Drentse gemeenten daarom op na te gaan of (ensembles van) traditionele boerderijen, schuren en erven, die niet de status van ‘monument’ of ‘karakteristiek’ hebben, ruimhartiger gewaardeerd kunnen worden als ‘karakteristiek’, zodat meer bescherming mogelijk is. Ook de aanwijzing tot ‘beschermd dorpsgezicht’ dient daarvoor vaker dan nu het geval is, als instrument te worden ingezet.

De stichting DAE roept de provincie Drenthe daarnaast op om op provinciaal niveau een plan te ontwikkelen om karakteristieke boerderijen en erven te redden, ondermeer met subsidies van restauratie- en onderhoudskosten.

³ Werkgroep Brinken, *Brinkenboek, van Gorcum, Assen 1981 pag.*

DAE visie - Behoud Natuur en Landschap

Het Drentse landschap is in de loop der eeuwen sterk aan verandering onderhevig geweest. Ontginning van woeste gronden en heidevelden en sinds het midden van de vorige eeuw grootschalige ruilverkavelingen hebben hun sporen nagelaten. Deze ruilverkavelingen gingen gepaard met grootschaliger en intensiever agrarisch gebruik van de grond. Naast grotere opbrengsten bracht dit ook een afname van karakteristieke landschapselementen en biodiversiteit met zich mee.

Het DAE zet zich in voor behoud en onderhoud van karakteristieke agrarische landschappen in Drenthe zoals het esdorpenlandschap, de randveenontginningen met karakteristieke wegdorpen en opstreckende verkavelingen en de grootschalige en kleinschalige veenontginningen in de voormalige moerasgebieden. Te vaak leiden ingrepen in het landschap tot het opruimen, doorsnijden versnipperen en onherkenbaar maken van structuren en elementen. Te weinig wordt hierbij gelet op de grote structuren – denk aan karakteristieke verkavelingen – en de kleinere structuren die zo kenmerkend zijn voor deze landschappen. Denk aan landschapselementen waar deze nog aanwezig zijn, zoals houtwallen, boerengemaksbosjes, sloten en madelanden. Het DAE roept Drentse gemeentes en andere organisaties op om deze structuren en landschapselementen te onderkennen, te behouden en dit als agrarisch erfgoed te beschermen, bijvoorbeeld waar dit erfgoed bedreigd wordt door grootschalige landbouw en/of woningbouw, energieprojecten, klimaat- en milieumaatregelen.

In Drenthe hangen cultuurhistorie, landschap en natuur nauw samen. Het DAE roept de Drentse gemeenten op grondig de waardevolle en karakteristieke agrarische landschappen in hun samenhang in kaart te brengen en te beschrijven en hieraan ruim aandacht en bekendheid te geven. 'Onbekend maakt onbemind'. Laat het omgekeerde waar zijn: 'Bekend maakt bemind'. Vraag van eigenaren en initiatiefnemers om nadrukkelijk rekening te houden met waardevolle agrarische landschappen en deze waar mogelijk te ontzien. Benoem het behoud en de bescherming van het Drentse agrarisch landschap als nieuw instrument in de vergunningverlening bij de aanleg en het onderhoud van nieuwe projecten.

Het DAE doet verder een beroep op Drentse gemeentes, de provincie, LTO Noord, TBO's en bewoners van voormalige agrarische percelen om doeltreffend de bescherming en het herstel van de biodiversiteit in het Drentse agrarisch gebied te stimuleren. Ecologisch bermbeheer, spuitvrije en injectievrije zone's naast sloten, minder frequent maaien, inzaaien van braakliggende percelen met granen en inheemse bloemmengsels t.b.v. insecten en zoogdieren, stoppen met bestrijdingsmiddelen incl. roundup en gebruik van ruige stalmest i.p.v. kunstmest, zorgen voor aanwezigheid van oppervlaktewater in droge perioden - dit is slechts een selectie van mogelijkheden om de biodiversiteit in het Drentse agrarische landschap te behouden en te herstellen. Maak hierbij gebruik van bestaande karakteristieke agrarische landschapsstructuren en landschapselementen zoals beken, beekdalen, houtwallen, bermen, droge en natte plekken in het landschap. Herstel en versterk deze waar mogelijk, ondersteund door kennis en subsidie.